

Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963

Ahmet Makal

1946-1963 yılları arasında Türkiye’de çalışma hayatındaki gelişmeleri değerlendirmeden önce kısaca tek parti dönemini özetlemekte fayda vardır; çünkü çok partili dönemdeki bütün değişimler tek partili dönemdeki zeminde meydana gelen değişiklikler üzerine oturmaktadır. Nedir tek partili dönemde olan? İktisadi açıdan bakıldığında zaman 1930 öncesi izlenen liberal iktisat politikalarının, yani özel kesime ağırlık veren iktisat politikalarının başarısızlığı 1930’lu yıllarda devletçi iktisat politikalarına geçilmesini gerektirmiş, devlet özellikle iktisadi devlet teşekkülleri aracılığıyla yoğun bir biçimde Türkiye’nin sanayileşme çabalarına katkıda bulunmuştur. Bu döneme iktisadi açıdan bakıldığında zaman önemli bir büyüme oranı yakalanırken, çalışma hayatı açısından önemli sonuç, bir işçi kitlesinin ortaya çıkması ve büyük sanayi kuruluşlarında toplanması olmuştur.

1930’ların Türkiye’si, 1920’lere göre, sanayileşme çabaları ile bunun çalışma hayatına yansımaları ve bir ücretli emek olgusunun ortaya çıkması açısından ciddi ölçüde farklılaşır. 1930’lu yılların ortalarında sadece İş Yasası’na tâbi işçi sayısı 300 bine yaklaşmıştır. 1930’lu yılların sonu ile 40’lı yılların başında Türkiye’de, İş Yasası’na tâbi olmayanlar da dahil edildiği zaman 500 bin dolaylarında ücretli işçi vardır, ki bu çok önemli bir gelişmedir. Tabii ki bu çok önemli gelişmenin çalışma hayatında da önemli yansımaları olacak ve giderek gelişen çalışma hayatını organize etmek gerekliliği devletin karşısına bir sorun olarak çıkacaktır. 1920’lerde bu tür gereklilikler yoktu; az sayıda işçinin olduğu, sosyal sorunun bütün boyutlarıyla hissedilmemiş olduğu bir tarım ülkesinde çalışma hayatına ilişkin kapsamlı düzenlemelerin devlet tarafından yapılmasına elbette ihtiyaç duyulmamaktaydı, ama artık durum değişmiştir.

Ortaya çıkabilecek sorunlar düzenlenme ihtiyacını doğurmaktadır. Bu noktada ise devletin Türkiye’de çalışma hayatının gelişmesine ilişkin korkuları vardır. Bu korkular büyük ölçüde Batı Avrupa toplumlarının endüstrileşme deneyiminin sonuçlarından kaynaklanır. Çünkü biliyoruz ki; Fransa’da, İngiltere’de, diğer Avrupa ülkelerinde yüzyıllarca süren kanlı sınıf savaşimleri olmuştur. Tabii ki Batı’daki gelişmeler konusunda bilgisi olan Cumhuriyet yöneticileri “Acaba bizde de sanayileşme sonuçta bu tür kanlı sınıf savaşimlarını getirir mi?” korkusu içerisine girmişlerdir. Bunu bir paranoya olarak da değerlendirmek mümkündür. Niyazi Berkes bir kitabında “Bir yandan endüstrileşmek isteniyor, öbür yandan sanki Türkiye baştan başa işçileşmiş de hani bugün yarın proleter ihtilâli kopacakmış gibi, bir işçi korkusu, bir emekçi düşmanlığı körükleniyordu” der.

Acaba II. Meşrutiyet’in ilanından sonra yaşanan ve zaman zaman şiddet de içeren işçi hareketleri de bu korkuyu biraz pekiştirmiş midir? Bu işçi hareketleri, herhalde Batı Avrupa serüvenine ilişkin algıları pekiştirici yönde rol oynamıştır. Cumhuriyet yöneticilerinin kafasında, gereken önlemleri alarak Türkiye’de sınıf mücadelelerinin ortaya çıkmasına engel olma düşüncesi vardır; ancak buna teorik bir çerçeve de lazımdır. Bu teorik çerçeveyi de, Batı Avrupa’dan Osmanlı İmparatorluğu’na, Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet dönemine sarkan ve dayanışmacı bir sosyolojik anlayış çerçevesinde şekillenen halkçılık ilkesi sağlamaktadır. Nedir bunun özü? Türk toplumunda çıkarları birbirleriyle çelişen farklı toplumsal sınıflar yoktur, çıkarları birbirleriyle uyumlu ya da uyumlaştırılabilir olan, farklı işlerde çalışan değişik meslek erbabı vardır. Bu düşünce Ziya Gökalp’te açıkça ifadesini bulur. Atatürk’ün 1920’li yıllarda, özellikle 1923’te Türkiye’nin birçok yerinde yaptığı konuşmalarda da bu tarz bir sınıfsal analiz görülmektedir. Bu sınıfsal analiz, yani Türkiye’de toplumsal sınıfların olmadığı, ancak değişik meslek erbabının bulunduğu ve bunların çıkarlarının da birbirinden farklı olmadığı düşüncesi aynı zamanda tek parti yönetimine de mesnet kılınmaya çalışılmaktadır. Madem ki Batı’da olduğu gibi farklı toplumsal sınıflar yoktur, o zaman Batı’da olduğu gibi farklı toplumsal sınıfların çıkarlarını temsil edecek siyasal partilere de gerek kalmamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi bütün toplumun, bütün meslek erbabının çıkarlarını temsil edebilecektir. O zaman Cumhuriyet Halk Partisi dışındaki siyasal partilere de gerek yoktur.

Türkiye iki defa çok partili siyasal yaşama geçmeyi denemiş, bunlar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Tek parti yönetiminin katılaşmasında da bu iki başarısızlık herhalde önemli bir rol oynamıştır.

1930'lu yıllarda gelişen çalışma hayatını düzenleme ihtiyacı ortaya çıktığı zaman halkçılık ilkesi, yani farklı toplumsal çıkarlara sahip olan sınıfların var olmayışı, çıkarların uyumlaştırılabileceği düşüncesi çerçevesinde yasal düzenlemeler yapılarak bu tür hareketlerin yolu kesilmeye çalışılmıştır. Bunun en büyük aygıtı, ki bu hakikaten çok gelişkin bir aygıttır, 1936 tarihli İş Yasası'dır. Tarih incelemelerinde hiçbir şey hiçbir şeyi bire bir yansıtmamakla birlikte, İş Kanunu döneminin koşullarını çok büyük ölçüde yansıtan bir yasa olmaktadır. Bu yasa işçi-işveren mücadeleleri, grev ve lokavtı açık bir biçimde yasaklamıştır. Yasanın 72. maddesi aynen şöyledir: "Grev ve lokavt yasaktır." Halbuki 1909 yılında Meşrutiyet sonrasında işçi hareketleri engellenmeye çalışılırken çıkartılan Tatil-i Eşgal Kanunu çok daha rafine düzenlemeler yapmaktadır. Dolaştırarak, incelterek, zarif düzenlemelerle işçi hareketlerini engellemeye çalışmaktadır; 1930'ların ortasında ise artık buna da gerek duyulmamakta, açık bir biçimde grev ve lokavt yasaklanmakta, yani farklı toplumsal sınıflar arasındaki iş mücadelesi yolları yasal olarak tıkanmaktadır. Bu dönemde Tatil-i Eşgal Kanunu'nun sınırlamaları dışında hukuken sendika kurmak, işçilerin sendikalarda örgütlenmesi yasak değildir, ama fiili bir durum vardır. Nasıl ki Cumhuriyet Halk Partisi dışındaki siyasi partilerin kurulması da yasak değildir ama bu tür siyasi partilerin kurulmasının önünde fiili bir engel vardır, sendikalar konusunda da bir düzenleme yapılmamakta, bir işçi temsilciliği kurumu düzenlenmektedir. İşçi temsilcilerinin görevi işçi- işveren uyuşmazlıklarını çözmektir; ama sonuçta bu da devletin başat olduğu hakem kurullarına ve mahkemelere ihale edilmektedir. Dolayısıyla devlet 1930'larda çalışma hayatının iki tarafını, işçi ve işveren tarafını eliyle arka tarafa itmekte, kendisi ön plana çıkmakta ve aşağı yukarı çalışma hayatına ilişkin bütün belirlemeleri de üstlenmektedir.

Kanaatimce tarih incelemelerinde en büyük handikaplardan biri, bir dönemi siyah ya da beyaz olarak görme alışkanlığımızın varlığıdır. Genellikle bir dönem salt olumlu yönleriyle ya da salt olumsuz yönleriyle ele alınır. Tek parti dönemi de bunun en fazla yapıldığı dönemdir; siyasal angajmanlarımıza göre ya yüceltilir ya da yerin dibine batırılır. Ben her dönemi artılarıyla ve eksileriyle değerlendirmenin uygun olacağı kanaatindeyim. Bu sadece tek parti dönemi için değil, Demokrat Parti dönemi için de geçerlidir. Genellikle Türk aydınında Demokrat Parti dönemini aşağı yukarı bütün boyutlarda küçümseme ya da yok sayma gibi bir eğilim vardır; ama Demokrat Parti dönemi de ak ya da kara değildir. Örneğin çalışma hayatı açısından bakıldığı zaman orada da birçok olumlu gelişme söz konusudur. Çalışma hayatına ilişkin otoriter önlemler getiren İş Kanunu bireysel alanda bakıldığı zaman işçiyi koruyucu önlemler de içermektedir. Tek parti döneminde her ikisi, yani otoriter eğilimlerle koruyucu düzenlemeler bir arada var olmaktadır.

Bence tek parti döneminin özü ancak bu ilk bakışta çelişkili gibi görülen durumdan hareketle kavranabilir. Buradan çözümlerimizi sürdürdüğümüz zaman, bu dönemin hem olumlu hem de olumsuz yönlerinin olduğunu saptayabiliriz. Olumluklar daha çok bireysel alanda, yani tekil düzeydeki işçiyi koruma anlamında; otoriter eğilimler ise daha çok toplu ilişkiler alanındadır.

Bu dönemde henüz Cumhuriyet Halk Partisi dışında siyasal partilerin kurulmasının ya da sendikaların kurulmasının önünde hukuki bir engel yoktur, bu tür faaliyetleri engelleyen fiili bir durum vardır. 1938 yılında da meşhur Cemiyetler Kanunu çıkartılarak bu fiili durum hukuki hale dönüştürülmüştür. Sınıf esasına veya adına dayanan cemiyetler kurulması açık bir biçimde yasaklanarak hem sendikaların hem de bu esasa dayalı siyasal partilerin kurulması engellenmiştir; çünkü o dönemde siyasal partiler de Cemiyetler Kanunu'na tâbi birer cemiyettir. Cemiyetler Kanunu derneklerin kuruluşunda bir ön izin, tescil sistemi getirmiştir. Buna göre, bir dernek ancak mülki idare amiri tarafından tescil edildikten sonra faaliyette bulunabilecektir. Tabii bu koşullarda daha önceki fiili durum, hukuki bir nitelik de kazanmış oluyor.

1946 yılına, yani çok partili yaşama geçilinceye kadar Türkiye'de gerek Cumhuriyet Halk Partisi dışındaki siyasal partilerin kurulması, gerekse sınıf esasına dayalı sendikaların kurulması olanaksız durumdadır. II. Dünya Savaşı yılları bütün toplum açısından gerileme yıllarıdır. Gayrisafi milli hasıla % 60'lara düşmüş, milli gelirin dağılımında savaş koşullarının getirdiği bozulmalar baş göstermiştir. Bazı ellerde savaşın getirdiği olağanüstü ortamda haksız kazançlardan oluşan servet birikimleri sağlanırken; gelir dağılımı daha da bozulmakta, bazı kesimler zarar görürken, bazı kesimlerin gelirlerindeki düşme milli gelirdeki kayıptan da fazla olmaktadır.

Türkiye II. Dünya Savaşı sonrası yıllara bu koşullarda gelmiş, bu yılların dinamikleri ülkenin belli bir değişim sürecine girmesini gerekli kılmıştır. Tarih incelemelerinde “gereklilik” ya da “zorunluluk”, rahatlıkla kullanılmaması gereken kavramlardır, ama burada artık gereklilik ya da zorunluluk olarak ifade edebileceğimiz bir noktada olduğumuzu düşünüyorum. Türk tarih yazımında içsel ve dışsal dinamikler meselesi çok tartışılır. Türkiye'nin çok partili siyasal yaşama geçişinde içsel dinamikler mi, dışsal dinamikler mi etkili olmuştur? Ben bu tartışma konusunu da abesle işgal olarak kabul ediyorum. Bir toplumun bu kadar köklü değişimler geçirmesi sadece içsel ya da sadece dışsal dinamikler tarafından belirlenemeyecek kadar ciddi bir meseledir. II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmeler üzerinde hem içsel hem de dışsal dinamiklerin rolü olmuştur. Yeni kurulan dünya düzeni artık tek partili bir Türkiye'yi kendi içine kabul etmeye razı ve hazır değildir. Türkiye'nin kendine çeki düzen vermesi lazımdır ve ilk konu da çok partili siyasal yaşama geçmektir.

İçsel dinamikler açısından bakıldığı zaman ise uzun yıllar süren tek parti döneminin geniş toplumsal kitlelerde doğurmuş olduğu huzursuzluklar daha önce değişik biçimlerde ifade edilme olanağını bulmuştu. Serbest Fırka olayında geniş toplumsal kesimlerin bu partiye yönelişini biliyoruz. II. Dünya Savaşı döneminde hem geniş toplumsal kitlelerin bir yoksulluk süreci içerisine girmeleri, hem de belli ellerde sermaye birikiminin oluşması; bu toplumsal kesimlerin de kendi çıkarları doğrultusunda taleplerde bulunmaları sonucunu doğurmuştur. Yeni gelişen ve sermayenin ellerinde biriktiği kesimler artık iktisadi yaşam üzerinde daha fazla belirleyici olmayı, daha fazla söz hakkını isterken; Demokrat Parti büyük ölçüde bu kesimlerin temsilcisi olarak siyasal yaşama atılacaktır. Geniş kitlelerin içinde bulunduğu kötü çalışma ve yaşama koşullarının da herhalde biraz rehabilite edilmesi gerekiyordu. Sosyal huzursuzlukları engellemek artık mümkün değildi; perişan olmuş milyonlarca insandan oluşan bir kitlenin durumu rehabilite edilmeliydi. Böyle bir rehabilitasyon savaş sonrasında sosyal düşünceler, akımlar aracılığıyla bütün Batı toplumlarında, İngiltere başta olmak üzere yaşanmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin de bu içsel dinamikler açısından bakıldığı zaman belli bir değişim sürecine zorlandığını söyleyebiliriz.

Bu koşullarda Türkiye çok partili siyasal yaşama geçiş yolunda önemli adımlar atmıştır. Hukuksal açıdan bakıldığı zaman ilk aşama Cumhuriyet Halk Partisi dışındaki siyasal partilerin kurulmasına engel olan Cemiyetler Kanunu'nun değiştirilmesi ve oradaki ön izin sisteminin kaldırılmasıdır. Bu değişiklik 1946 yılının Haziran ayında yapılır, ama Demokrat Parti 1946'nın Ocak ayında çoktan kurulmuş durumdadır. Değişen toplumsal koşullar, hukuksal düzenlemeyi beklemeden, Cumhuriyet Halk Partisi dışındaki siyasal partilerin kurulmasını mümkün hale getirmiştir artık. Cemiyetler Kanunu değiştirilir, bu arada sınıf esasına veya adına dayanan cemiyet kurma yasağı da kaldırılır. Bu da sendikaların ve sınıf esasına dayalı siyasal partilerin kurulmasını mümkün kılar. Hemen sendikalar ve sol siyasi partiler kurulmaya başlanır.

Şu noktayı çok açık bir biçimde ortaya koymak gerekir: Türkiye'nin 1946 yılında geçtiği düz en Batılı anlamda çok partili, çoğulcu bir siyasal rejim değildir. Daha sonraki yıllardaki uygulamalar izlendiği zaman, bunun belki bir çoğunlukçu sistem olarak değerlendirilebileceği, bu çoğunlukçu sistemin iki temel siyasal partisi olan Demokrat Parti'nin ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin de aslında rahmetli Bülent Tanör'ün deyişiyle "ikiz partiler" olduğu, yani birbirinden çok da farklı olmadığı belirtilmelidir. Osmanlı Bankası'nın çatısı altında hatırlamadan edemedim; bir zamanlar bankanın bir reklamı vardı: "Yok birbirimizden farkımız, ama biz Osmanlı Bankası'yız." Bu ifade, hem benzerliği hem de farklılığı vurguluyordu, çok derin bir biçimde.

Aynı şekilde Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti'nin de en azından çalışma hayatına, temel sorunlara ilişkin bakışları açısından aralarında ciddi bir fark yoktur. Demokrat Parti de tek parti döneminin halkçılık ilkesi çerçevesinde yoğunlaşan sınıfların yokluğu ve sınıf mücadelelerinin olmaması gerektiği, hatta engellenmesi gerektiği düşüncesine sahip yöneticilerden oluşmuştur. Bunun aksini beklemek zaten yanlış olur; Demokrat Parti'nin yöneticileri Cumhuriyet Halk Partisi'nin eski yöneticileridir. Celal Bayar İş Yasası çıkarken iktisat vekili, Cemiyetler Kanunu çıkarken başvekilidir. Dolayısıyla Cumhuriyet Halk Partisi'nin sınıflara yönelik bakış açısının Demokrat Parti'den farklı olması elbette beklenemez, ama farklılık yoktur demek de mümkün değildir. Demokrat Parti'nin ortaya çıkış sürecinde şöyle farklılıklar vardır: Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi'ne muhalefetini ve kendi varlığını bir yerlere dayandırmak durumundaydı. Demokrasi, partinin kendisini ifade etmesinin temel zeminlerinden biri, liberalizm de bir diğeri olmuştur.

Demokrasi anlayışı elbette temeldeki bütün benzerliklere karşın Demokrat Parti'nin çalışma hayatına ilişkin olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nden farklı bazı noktalara varmasına da yol açmıştır. Örneğin Cumhuriyet Halk Partisi çok partili siyasal yaşama geçildikten sonra dahi işçilere grev hakkının tanınmasını şiddetle reddederken, Demokrat Parti 1949 yılında grev hakkını programına almıştır. Çünkü sizin kendinizi oturtmak istediğiniz zemin eğer demokrasi ise böyle bir zeminde grev hakkına yer vermemek elbette olmaz. Geniş kitlelerin oylarını alabilmek ihtiyacıyla da grev hakkı parti yöneticileri tarafından savunulmuştur.

Şimdi tekrar 1946 yılına dönecek olursak, Cemiyetler Kanunu değişmiş, hızla sendikalar ve sol siyasal partiler kurulmaya başlanmıştır. Bunların içinde özellikle ikisi, Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi önemli ve işçi hareketi içerisinde de etkindir. Bu iki partinin yönlendirdiği sendikalar kurulumu, yöneticiler tekrar aynı kuşklar ve paranoya içerisinde bunu gözler. Evet, Türkiye'de çok partili siyasal yaşama geçilmiştir, ama bu her şeyin değişeceği anlamına gelmemektedir. Tek parti döneminden kalan korku ve kontrol etme kaygısıyla bütün toplumsal yaşamı kontrol eden Cumhuriyet Halk Partisi bu kontrolü elinden kaçırmak istememektedir; ama bu kontrolün eski araçları artık geçerli değildir. Yasalardaki yasaklar geçersizdir artık, çok partili hayata geçilmiştir. Yeni geçilen çok partili hayata uygun daha yumuşak, rafine, ama iktidara kontrol olanağını veren araçlar yasalaştırılacaktır. Bu araçlar yasalaşmadan önce gene otoriter bir biçimde 1946 yılının Aralık ayında İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı bir tebliğle biraz önce ismini verdiğim iki siyasal partiyle o bölgedeki sendikaların büyük bölümünü ve bazı sendikal yayın organlarını kapatır. Daha sonra, biraz önce söylediğim daha rafine bir aygıt yaratmak kaygısı 1947 yılında bir Sendikalar Yasası çıkartılmasına neden olur.

Bir sendikalar yasası çıkartılır, çünkü bir otorite boşluğu vardır orada. Sendikalar kurulur, ama devletin sendikalar üzerinde kontrolünü sağlayacak mekanizmalar yoktur. Sendikalar Yasası çıkartılır, sendikaların kuruluşları ve faaliyetleri düzenlenir, ama bu yasa devlete sendikalar üzerinde çok etkili denetim mekanizmaları sağlar. Sadece yargısal denetim değil; geniş, güçlü ve derin bir idari denetim olanağı da sağlanır. Sendikalar Yasası'nda sendikalara mutlak olarak bir siyaset yasağı getirilir; siyasi faaliyet içerisine giremeyeceklerdir, çünkü mutlak anlamda bir yasak vardır; ayrıca sendikal örgütlerin Batı'daki benzerleriyle ilişki içerisine girerek kontrol dışına çıkmalarını engellemek için uluslararası kuruluşlara üyelikleri konusu Bakanlar Kurulu'nun iznine bağlanır. Sendikal hareketler üzerine çok ciddi sınırlamalar getiren bir yasayla Türkiye çok partili hayata başlar ve sendikalar 1963 yılına kadar bu yasanın demir cenderesi içerisinde üyelerinin haklarını korumaya çalışırlar.

Bildiğiniz gibi 1950'de bir iktidar değişimi gerçekleşir. 1950'ye kadar Cumhuriyet Halk Partisi'nin çalışma hayatına ilişkin bakışında çok fazla bir yumuşama olduğunu söylemek mümkün değildir. Çok partili yaşama geçilmiştir, Demokrat Parti'nin rekabeti söz konusudur ki çok ciddi bir rekabettir bu; Demokrat Parti diğer toplumsal kesimler içerisinde olduğu gibi işçi kesimi içerisinde de herhangi bir çaba göstermeye gerek kalmaksızın benimsenir. Çünkü Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti yönetimine muhalif olan bütün toplumsal kesimler Demokrat Parti'ye kendiliğinden yönelir. 1950'de iktidar değişir, Demokrat Parti iktidara gelir. Demokrat Parti ilk yıllarında çalışma hayatına ilişkin -daha sonraki yıllarda, özellikle 1955'ten sonraki uygulama ve görüşlerine göre- çok daha esnek ve hoşgörülü bir yaklaşım içerisindeydi, ama daha sonra yavaş yavaş parti programında da yer alan grev hakkı konusundaki tartışmalar rafa kaldırılır.

Demokrat Parti zaman içerisinde değişik toplumsal kesimlerin muhalefetine karşı bastırma girişimleri gösterirken; üniversiteler, basın, yargı organları, kendisine muhalif olan bütün toplumsal örgütlerin ve katmanların sesini kısma çalışırken aynı şekilde işçi hareketinin, işçi sendikalarının seslerini kısma için gerekli uygulamalar da, yasanın devlete vermiş olduğu bütün olanaklar ve özellikle idari denetim mekanizmaları kullanılarak yerine getirilmiştir. Bu demek değildir ki Demokrat Parti döneminde işçiler lehinde düzenlemeler yapılmamıştır; toplu ilişkilere değgin olarak otoriter eğilimler içerisine girilirken, bireysel ilişkiler alanında Cumhuriyet Halk Partisi döneminin özellikle son yıllarında olduğu gibi koruyucu önlemler alınmaya devam edilmiştir. Üstelik 1950'li yıllardaki bu koruyucu önlemler 1930'lu, 1940'lı yıllarla karşılaştırılamayacak kadar yoğundur. Öğle Dinlenmesi Kanunu, Yıllık Ücretli İzin Kanunu çıkartılmış, kamu kesiminde çalışanlara yılda bir maaş tutarında ilave ödeme yapılmasına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.

Bir başka açıdan, sosyal güvenlik alanında çok önemli yasalaştırma çabaları vardır. 1945 yılında kurulan İşçi Sigortaları Kurumu ve o kurum çerçevesinde yürütülen değişik sigorta kolları 1950'li yıllarda hızlanarak devam ettirilmiştir.

Burada kritik bir saptama yapmak gerekir. Acaba 1950'li yıllarda Demokrat Parti yerine Cumhuriyet Halk Partisi iktidarda olsaydı, aynı düzenlemeler yapılırdı mıydı? Benim kanaatim büyük ölçüde olacağı yönünde; bunu salt Demokrat Parti'ye artı olarak yüklemem gerekir, çünkü dönemin getirdiği koşullar da söz konusudur. Artık çok partili hayata geçilmiştir, kitleler oy kullanmaktadır, toplumsal örgütler 1930'larla 40'larla karşılaştırılmayacak kadar çok ve etkindir; dolayısıyla bunun Demokrat Parti'den çok, dönemin değişen koşullarına bağlanması gereken bir gelişme olduğunu düşünüyorum.

Bütün bu gelişmelerin geniş kitlelerin çalışma ve yaşam koşullarındaki ilerlemeyle de örtüştüğünü görüyoruz. Gerek kamu kesiminde gerekse özel kesimde işçi olarak çalışanların satın alma güçlerinde ve yaşam düzeylerinde önemli artışlar olmuştur. 1950'li yıllar tekil düzeyde bir işçi ya da bir işçi ailesi açısından çok da olumsuz yıllar değildir. Sosyal güvenlik önlemleri geliştirilmiş, reel ücretlerde, satın alma gücünde artışlar olmuştur. Dolayısıyla işçi kesiminin en azından gelir düzeyi açısından 1950'li yılları kazançlarla kapattığından söz etmek mümkün olabilir. Aynı şey memurlar açısından geçerli değildir; memurlar bu yıllarda reel gelir kaybına uğramış, maaşların satın alma gücü zannediyorum % 25-30 dolaylarında azalmıştır. Bu, Demokrat Parti'nin tek parti döneminin yönetim aygıtı olarak gördüğü memurlara karşı takındığı olumsuz tavırdan kaynaklanmaktadır. Çünkü Demokrat Parti kurulduktan sonra bütün toplumsal kesimleri kucaklamaya çalışırken, hepsine yönelik sıcak mesajlar verirken; tek parti yönetiminin aygıtı olarak nitelendirdiği kamu bürokrasisi ve özellikle üst düzey bürokratları oklarına hedef saymıştır. Bir açıdan, bu antipatinin memur kesiminin 1950'li yıllarda gelir kaybı üzerinde rol oynadığını düşünebiliriz. Tabii tek faktör bu olamaz; devletin bütçe olanaklarının sınırlılığı, memur maaşlarının belli dönemlerde yasalarla düzenlenmesi gerekliliği, piyasaya çabuk ayak uyduramaması gibi nedenlerden dolayı işçi kesiminin yaşam standartları gelişirken, 1950'li yıllarda memur kesiminin yaşam standartlarında bir gerileme ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur.

Çalışma hayatı açısından Demokrat Parti yıllarını özetlemek gerekirse, yasalaştırmalarla özellikle bireysel düzeyde işçilere tanınan hakların ciddi ölçüde geliştiği, ama toplu haklar, yani sendika hakkı, toplu pazarlık hakkı üzerinde ciddi sınırlamaların, otoriter eğilimlerin gözlendiği bir dönem olduğunu söyleyebiliriz. Sendikaların Demokrat Parti döneminde yeterli ölçüde gelişme olanağına kavuşamamasının tek sebebi tabii ki partinin baskıları değildir; sendikalar bir taraftan Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi arasında parsellenirken ve sendikal hareket

iktidardan baskı görürken, diğer taraftan da sendikal hareketin gelişmesi için gerekli toplumsal, kültürel, eğitsel koşullar bulunmamaktadır. Birinci, ikinci kuşak işçilerin gelir ve eğitim düzeyleri düşüktür, liderlik kadroları yoktur. Bütün bunların üzerine bir de yönetimlerin baskısı eklendiği zaman, 1950'li yılları -bazı olumlu gelişmeler olmakla beraber- sendikaların varlıklarını koruma yönünde çaba gösterdikleri ama çok fazla gelişemedikleri bir dönem olarak nitelendirmek mümkündür.

Daha sonra 27 Mayıs İhtilâli'yle gelen ve 1961 Anayasası ile açılan yeni dönem sadece çalışma hayatında değil, Türkiye'nin siyasi ve iktisadi hayatında da önemli dönüşümlerin belirleyicilerinden biri olarak çok büyük açılımlar getirmiştir. 1936'dan 1963'e kadar Türkiye'de emek tarihi açısından belirleyici olan 1936 tarihli İş Kanunu ve onun grev - lokavt yasağı rejimidir. 1947'de Sendikalar Yasası çıkmış, sendikalar faaliyete geçmiştir, ama grev hakkının olmadığı bir hukuksal yapı içerisinde sendikalar devletle ve işverenle ilişkilerinde çalışma hayatını olumlu yönde etkileyici kazanımlar elde etme şansına sahip değillerdir. Kısacası Türkiye'de emek tarihinin omurgasını 1936 yılından 1963'e kadar 1936 tarihli İş Yasası çizmiştir. Bunun için İş Yasası Türkiye'nin salt emek tarihini değil, siyasi ve iktisadi tarihini algılama, anlamlandırma açısından da önemli bir olgu olarak karşımızda durmaktadır.